

УДК 341.1/.8

Є. Стрельцова,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

МІЖНАРОДНА УНІФІКАЦІЯ ОКРЕМИХ ІНСТИТУТІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У сьогоденних умовах зростання правовідносин за участю іноземних фізичних осіб особливе місце посідають сімейні правовідносини, ускладнені іменованим у науці «іноземним елементом», зокрема, ті, що пов'язані з укладенням або розірванням шлюбів та правовими наслідками. Як свідчить вітчизняна та іноземна судова практика, все більше шлюбів укладаються та розпадаються за участю українських громадян, що відбуваються як в Україні, так і за кордоном. Збільшилась кількість вітчизняних проваджень із категорії справ за клопотаннями про визнання рішень іноземних судів, що не підлягають примусовому виконанню, зокрема рішень про визнання «іноземних» розлучень та окремого проживання подружжя¹.

Природно, що визнання судових рішень в іноземній юрисдикції супроводжується певними правовими проблемами, пов'язаними з відмінностями регулювання цього процесу в різних національних правових системах. Отже, з метою подолання колізії законів та досягнення відносної єдності у цій сфері 01 червня 1970 р. у рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права було прийнято міжнародну Конвенцію про визнання розлучень та рішень щодо окремого проживання подружжя, яка набула чинності 24 серпня 1975 р. (далі – Конвенція)

¹ Див. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua>.

[1]. На даний момент 20 держав є учасницями Конвенції [2]. Україна наразі не є учасницею Конвенції, проте вже на фаховому рівні почалося обговорення питання доцільності приєднання до неї, враховуючи актуальність сфери її дії та загальну спрямованість України, як члена Гаазької конференції з міжнародного приватного права з 2003 року, на приєднання до існуючих конвенцій, які були прийняті в рамках цієї міжнародної організації, та участь у розробленні нових міжнародних документів [3].

Загальним та окремим проблемам надання міжнародної правової допомоги, до якої, безсумнівно, належить інститут визнання та виконання рішень іноземних судових та інших компетентних органів, приділяють увагу вітчизняні та іноземні дослідники: Діковська І.А., Євтушенко О.В., Нешатаєва Т.М., Притика Ю.Д., Радчук О.П., Цірат Г.А., Черняк Ю.В., Юрова Н.М. та інші. Проте вважаємо за необхідне приділити увагу дослідженню особливостей міжнародно-правової регламентації спеціального інституту процесуального права – визнанню «іноземних» розлучень у світлі зазначеної Конвенції.

Почати розгляд основних положень Конвенції слід із зазначеної у Преамбулі мети: полегшення визнання рішень про розлучення та окреме проживання подружжя, винесених на територіях держав-підписантів Конвенції. Проте, як наполягають автори цього міжнарод-

ного документа, укладення Конвенції не має на увазі підтримку розлучення або окремого проживання – навпаки, враховуючи факт існування розлучень та кількісне їхнє збільшення у світі, вона призначена обмежити негативні соціальні та правові наслідки цього феномену шляхом визнання його існування. Тому вбачається природним, що законним шляхом винесені рішення про розлучення та про окреме проживання подружжя, які офіційно визнані на території окремої держави, були визнані на території інших держав. Аргументами на користь цього документу поряд з іншим виступають відповідність до вимог міжнародного права, зокрема повага до суб'єктивних прав, набутих у закордонних державах; прагнення до безпеки та стабільності сімейних відносин; заклопотаність про визнання нового шлюбу, яке слідує за розлученням і залежить від визнання цього розлучення, а також про права дітей у новому шлюбі та ін. Ще однією метою Конвенції є попередження так званих «міграційних розлучень», тобто ситуацій, коли подружжя вирушає до іншої країни з наміром отримати рішення про розлучення на більш м'яких умовах, ніж це передбачено у країні «тісного зв'язку» [4, с. 2–5].

Одним із найбільш значущих питань, що потребує уваги, є сфера застосування Конвенції, причому з огляду на зміст її положень тут можна виділити певні критерії: наприклад, сфера дії за предметом, за територією, за часом. Так, *за предметом* Конвенція застосовується до: а) визнання в одній договірній державі рішень про розлучення або окреме проживання подружжя, винесених на території іншої договірної держави (держави походження рішення), які в державі походження рішення офіційно визнані та мають законну силу (ст. 1 ч. 1); б) визнання рішень, винесених у результаті судового або іншого провадження (релігійного, адміністративного тощо) (ст. 1 ч. 1) [4, с. 7]. *За територією* Конвенція охоплює своєю дією: а) від-

носини виключно між договірними державами (ст. 1 ч. 1); б) усі (або окремі) території договірних держав, які вони репрезентують на міжнародному рівні (ст. 29); в) усі (або окремі) правові системи договірної держав (йдеться про держави з множинністю правових систем – Є.С.) (ст. 23). *За часом* Конвенція застосовується, за загальним правилом, незалежно від дати винесення рішення про розлучення або окреме проживання подружжя (ч. 1 ст. 24), тобто має зворотну силу. Це положення було розроблено авторами Конвенції з метою визнати розлучення або окреме проживання, які виникли до набрання Конвенцією чинності для відповідної запитуваної держави, і, таким чином, визнати шлюби, які були укладені після таких (невизнаних) розлучень, задля припинення практики так званих «шлюбів, що кульгають» (тобто шлюбів, які в одних державах визнаються дійсними, а в інших – відсутні правові підстави для визнання їх дійсними – Є.С.) . Проте ч. 2 ст. 24 надає можливість договірній державі залишити за собою право не застосовувати Конвенцію до рішень про розлучення або окреме проживання, що винесені до набрання Конвенцією чинності для цієї держави. Дане застереження дозволить, як вважається, уникнути проблемних правових ситуацій, коли свого часу, тобто до набрання Конвенцією чинності в окремій державі, відмова у визнанні рішень про розлучення призвела до відповідних правових наслідків (наприклад, визнання другого шлюбу або права спадкування недійсними тощо).

Водночас Конвенція *не поширює свою дію*: на встановлення вини чи додаткових приписів, зокрема тих, що стосуються майнових зобов'язань або опіки над дітьми (ч. 2 ст. 1); на визнання шлюбу недійсним. Конвенція також не передбачає уніфіковану процедуру визнання розлучень та окремого проживання подружжя, тим самим надаючи можливість договірним державам визначати цю процедуру відповідно до свого внутрішнього права.

Однією із принципових умов визнання «іноземних» рішень про розлучення та окреме проживання, виходячи з положень Конвенції, має бути, поряд з іншими її умовами, наявність тісного зв'язку обох або одного з подружжя з «державою походження» (за термінологією Конвенції, мається на увазі «державою винесення рішення про розлучення або окреме проживання подружжя» – *Є.С.*) (ст. 2 Конвенції). Відповідно до Конвенції такий зв'язок визначається через або громадянство, або звичайне місце проживання, або постійне місце проживання зацікавлених сторін. Зокрема, відповідні рішення визнаються в усіх інших договірних державах, якщо на день відкриття провадження в «державі походження» (ст. 2 (1-5)): 1) *відповідач мав там своє звичайне місце проживання*; або 2) *позивач мав там своє звичайне місце проживання (за умови, що воно тривало не менше одного року до відкриття провадження, або подружжя звичайно проживало там разом)*; або 3) *обоє з подружжя були громадянами цієї держави*; або 4) *позивач був громадянином цієї держави (за умови, що він мав там звичайне місце проживання; та/або що він мав там звичайне місце проживання протягом одного року, коли цей період принаймні частково припадає на дворічний період, що передує відкриттю провадження)*; або 5) *позивач був громадянином цієї держави (за умови, що він був присутній у цій державі на день відкриття провадження та подружжя востаннє звичайно проживало разом у такій державі, право якої, на день відкриття провадження, не передбачало розлучення)*. Проте це останнє положення стосується *виключно інституту розлучення*, виключаючи інститут окремого проживання. Вимогу щодо «тісного зв'язку» між державою винесення рішення та подружжям додатково посилено у п. 2 (а), п. 4 (b) ст. 2; ст.ст. 3–5. Особливу увагу приділено строку звичайного місця проживання як одного з визначальних факторів реального зв'язку між подружжям та «дер-

жавою походження». Таким чином, Конвенція намагається не допустити ситуацій так званого «обходу закону», тобто штучної прив'язки провадження про розлучення до «неналежної» юрисдикції з метою уникнути застосування більш жорстких законів [5, ст. 10].

Не менш важливим є визначення ситуацій, коли визнання «іноземного» рішення про розлучення або окреме проживання подружжя обмежено певними обставинами. Так, Конвенцією передбачено такі підстави для відмови у визнанні розлучень та окремого проживання подружжя: 1) несумісність «іноземного» рішення з публічним порядком договірної держави, у якій запитується визнання (ст. 10); 2) порушення процесуальних прав відповідача під час провадження у справі про розлучення або окреме проживання в «державі походження» (ст. 8); 3) несумісність «іноземного» рішення з попереднім рішенням, яким було встановлено шлюбний статус подружжя, і таке рішення було винесено в державі, у якій запитується визнання або визнано в цій державі, або задовольняє умови, необхідні для визнання в цій державі (ст. 9); 4) обидві сторони під час винесення рішення про розлучення були громадянами тільки такої держави, законодавством якої не передбачено розлучення, і не мали громадянства іншої держави (ст. 7). Додатково Конвенція надає договірним державам під час ратифікації або приєднання можливість скористатись застереженням, зокрема *залишити за собою право відмовляти у визнанні* рішень про розлучення або окреме проживання, *якщо*: подружжя під час винесення відповідного рішення були громадянами виключно тієї держави, у якій визнання запитується, і в «державі походження», тобто державі винесення рішення, до розлучення було застосовано право інше, ніж передбачено нормами міжнародного приватного права запитуваної держави, якщо досягнутий результат не є таким, який був би досягнутий під час застосування права, визначеного цими нормами (ст. 19, п. 1); під час

винесення рішення подружжя зазвичай проживало в державах, в яких не передбачено розлучення (ст. 19, п. 2); в договірній державі легально не передбачено розлучення або окреме проживання, за умови, що в день винесення відповідного рішення один із подружжя був громадянином держави, право якої не передбачає розлучення (ст. 20) або окреме проживання (ст. 21).

Крім зазначених, Конвенція містить і інші, на наш погляд, *позитивні положення*, наприклад: заборона відмовляти у визнанні розлучення або окремого проживання подружжя на тій підставі, що внутрішнє право запитованої держави не дозволяє розлучення або окреме проживання, або на тій підставі, що було застосовано право інше, ніж те, що підлягало застосуванню згідно з нормами міжнародного приватного права в цій державі (ст. 6 п.п. а) б)); органи держави, в якій запитується визнання, не розглядають по суті справи, за винятком тієї частини, що може виявитися необхідною для застосування інших положень Конвенції (ч. 3 ст. 6); передбачено визнання рішень про розлучення і окреме проживання в ситуаціях, коли в державах винесення рішення, в запитованих державах або у третіх державах існують дві або більше правові системи (ст.ст. 13–16).

Розглядаючи питання доцільності приєднання України до Конвенції, відмітимо, що, по-перше, вітчизняне право визнає інститут розлучення та режим окремого проживання подружжя: главою 11 розділу II Сімейного кодексу України (далі – СК) передбачені інститут розірвання шлюбу та режим окремого проживання, а також порядок розірвання шлюбу державним органом РАЦС та розірвання шлюбу судом [5, ст.ст. 105, 109, 119]; по-друге, рішення іноземних судів про розлучення або окреме проживання подружжя за своїм характером відносяться до категорії справ, що не потребують примусового виконання: достатньо простого їх визнання. По-третє, за загальним правилом, правовими умовами визнання

рішень іноземних судів в Україні, в тому числі з категорії справ про розлучення, є наявність *міжнародного договору*, яким передбачено визнання таких рішень і згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за *принципом взаємності*. Загальні та окремі положення щодо реалізації інституту визнання рішень іноземних судів про розірвання шлюбу передбачені в Україні низкою нормативно-правових актів та міжнародних договорів.

Серед них важливе місце посідає спеціальний нормативно-правовий акт – Закон про міжнародне приватне право України (далі – Закон), яким передбачено, зокрема: «В Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають із цивільних, трудових, *сімейних* та господарських правовідносин..., а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили ...» [6, ст. 81]. Далі, ст. 82 Закону передбачає здійснення визнання та виконання рішень, визначених у ст. 81 Закону, в порядку, встановленому законом України.

Процедурний аспект досліджуваного інституту передбачено Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК) в розділі IX «Визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів», гл. 2. «Визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню» [7, ст. 464–466, 468, 471–473].

Відмітимо, що Україна є учасницею регіональних та цілої низки двосторонніх міжнародних конвенцій щодо надання правової допомоги, зокрема, у сфері сімейних відносин. Серед таких документів протягом багатьох років важливу роль відіграє Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 г. (далі – Мінська конвенція). Мін-

ська конвенція відносить до категорії рішень, що не потребують виконання, а лише визнання, зокрема рішення про розірвання шлюбу, які винесені установами юстиції кожної з Договірних Сторін і які *вступили в законну силу*, якщо: а) установи юстиції запитованої Договірної Сторони *не винесли раніше по цій справі рішення*, що вступило в законну силу; б) справа відповідно до законодавства запитованої держави *не відноситься до виняткової компетенції* установ юстиції цієї держави; в) рішення винесено *компетентними органами* відповідно до законодавства держави винесення рішення [8, ст. 52].

Відмітимо також, що провадження у справах про визнання рішень іноземних судів та інших компетентних органів про розлучення або окреме проживання подружжя поширені в судовій практиці України.

Загальний аналіз положень Конвенції та українського законодавства та судової практики з досліджуваного питання надає можливість зробити певні висновки. Перше. В Україні створено правову базу для визнання рішень іноземних компетентних органів про розлучення та окреме проживання подружжя (ст. 52 Мінської Конвенції 1993 р.), ст. 81-82 Закону про міжнародне приватне право, ст. 464-466, 468, 471-473 ЦПК та ін. Друге. Правовими умовами визнання в Україні «іноземних» рішень про розлучення або окреме проживання є *міжнародний договір*, яким передбачено визнання таких рішень і згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або *принцип взаємності*. Попри те, що Україна є учасницею міжнародних регіональних та двосторонніх договорів, у багатьох країнах Західної Європи, Канаді тощо, за відсутності укладених між ними і Україною міжнародних договорів, рішення українських судів, так само, як і рішення іноземних судів в Україні, можуть визнаватись лише виходячи із принципів взаємності та на умовах, передбачених внутрішнім законодавством відповідної держави, що досить часто є надто обтяж-

ливим із точки зору часових та фінансових витрат, юридичних особливостей тощо. Так, у судовій практиці деколи мають місце суперечливі ситуації, коли, наприклад, за відсутності міжнародного договору між Україною та Великою Британією зацікавлена особа мала довести факт наявності *взаємності* [8]; або було відмовлено у прийнятті клопотання про визнання рішення про «іноземне» розлучення на підставі відсутності міжнародного договору [9]. Зазначених проблем можна уникнути завдяки Конвенції. Приєднання України до Конвенції дозволить ставити питання про визнання рішень українських судів в інших юрисдикціях.

Наступний висновок полягає в тому, що в Україні наявні передумови для підписання та ратифікації Конвенції, тим більш, що не виникає потреба докорінної зміни законодавства України: із принципів питань відповідні норми законодавства України не суперечать положенням Конвенції (визнання інституту розірвання шлюбу та режиму окремого проживання подружжя; умови визнання «іноземних» розлучень; деякі підстави для відмови у визнанні «іноземних» розлучень тощо), так само, як і положення Конвенції не суперечать охоронюваним інтересам українських громадян та діяльності українських компетентних органів. На нашу думку, Україні слід розглянути можливість приєднання до Конвенції про визнання рішень про розлучення та окреме проживання подружжя, враховуючи інтереси українських громадян, із відповідним застереженнями, передбаченими, зокрема, ст. 19 п. 1: «Україна може залишити за собою право: 1) відмовляти у визнанні рішень про розлучення або про окреме проживання подружжя між подружжям, які під час винесення рішення про розлучення або окреме проживання подружжя були громадянами виключно України, та було застосовано право інше, ніж передбачене нормами міжнародного приватного права України, якщо досягнутий результат не є таким, який був би досягнутий у випадку застосування права, визначеного цими нормами ...»; та ст. 24 п. 2: «Україна зали-

шає за собою право не застосовувати цю Конвенцію до розлучення або окремого проживання подружжя, рішення щодо яких винесено раніше дати набрання цією Конвенцією чинності для України».

Підсумовуючи, зазначимо, що приєднання України до Конвенції забезпечить механізм регулювання та визнання рішень іноземних судових та інших компетентних органів про розлучення та окреме проживання подружжя у відносинах з державами – учасниками Конвенції, до того ж положення Конвенції сприятимуть поширенню практики застосування цього інституту процесуального права і, таким чином, підвищенню рівня довіри до України і її авторитету на міжнародному рівні.

Ключові слова: міжнародна конвенція, міжнародна уніфікація, міжнародна організація, визнання рішень іноземних судів, що не потребують примусового виконання, визнання «іноземних» розлучень.

Стаття присвячена аналізу основних положень Гаазької Конвенції про визнання розлучень та рішень про окреме проживання подружжя, 01.06.1970 р., із метою вивчення питання доцільності приєднання України до Конвенції та імплементції її положень у законодавство України.

В статтє анализируются основные положения Гаагской Конвенции о признании разводов и решений о раздельном жительство супругов, 01.06.1970 г., с целью изучения вопроса о целесообразности присоединения Украины к Конвенции и имплементации ее положений в законодательство Украины.

The paper deals with the analysis of the Hague Convention on the Recognition of Divorces and Legal Separations, 01.06.1970, with a view to studying the issue on advisability of the Ukraine's accession to the Convention and the

implementation of its provisions into the Ukrainian legislation.

Література

1. Конвенция о признании разводов и решений о раздельном жительство супругов, Гаага, 1 июня 1970 г. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_925.

2. Status Table. Convention of 1 June 1970 on the Recognition of Divorces and Legal Separations. Entry into force: 24-VIII-1975. URL : <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=80>.

3. Руда Л.Р. Членство в Гаазькій конференції з міжнародного приватного права як передумова регулювання міжнародних приватно-правових відносин на багатосторонньому рівні. Міністерство юстиції України: офіційний веб-портал. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_4492.

4. Bellet P., Goldman B. Convention on the Recognition of Divorces and Legal Separations. Draft adopted by the 11-th session and explanatory report. (English translation). Permanent Bureau of the Conference. The Hague. January. 1971. 39 p. URL : <https://assets.hcch.net/upload/expl18e.pdf>.

5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

6. Про Міжнародне приватне право : Закон України від 23. 06. 2005 № 2709-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15/page2>.

7. Цільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

8. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009.

9. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва у справі №752/8150/16-ц./Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67330799>.

10. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області у справі № 127/10583/17/Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67330799>.